

ادله اثبات دعوی

اقرار ، سند ، شہادت ، امارہ ، سوگند
تحقیق محلی ، معاینہ محلی ، کارشناسی
علم قاضی

مؤلف

دکتر سید جلال الدین مدنی

حقوق مدنی جلد دهم ادله اثبات دعوی (با آخرین اصلاحات) -

مؤلف: دکتر سید جلال الدین مدنی

ناشر: انتشارات پایدار

چاپ دهم: ۱۳۸۶

تیراژ: ۵۰۰۰ نسخه

نایب: پایدار

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

چاپ و ایتوگرافی: چاپخانه علامه طباطبایی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۰۱۸۰-۲-۷

تلفن مرکز پخش: ۷۷۸۶۶۴۰-۶۶۵۹۲۵۶۵

(کلیه حقوق قانونی برای ناشر محفوظ است)

آدرس سایت اینترنتی www.payadar.ir

فهرست

۱- رسیدگی به دلایل از جانب حکم با	۴۶
داور.....	۴۶
۲- رسیدگی به دلایل از جانب	۴۷
کارشناس.....	۴۷
۳- رسیدگی به دلایل در غیر حوزه	۴۷
دادگاه.....	۴۷
نامین دلیل.....	۴۷
تعریف نامین دلیل.....	۴۸
شرایط نامین دلیل.....	۴۸
۱- موجود بودن دلیل.....	۴۸
۲- عدم امکان استفاده بعدی از دلیل.....	۴۸
۳- درخواست نامین دلیل.....	۴۹
۴- عدم ممانعت در ارائه دلیل.....	۴۹
ترتیب دادخواست نامین دلیل.....	۴۹
۱- مشخصات متقاضی و طرف او.....	۵۰
۲- ذکر موضوع دعوائی که برای آن دلیل	۵۰
نامین می شود.....	۵۰
۳- اوضاع و احوالی که باعث نامین دلیل	۵۰
می شوند.....	۵۰
۴- نوع دلالتی که باید نامین شود.....	۵۱
میزان اعتبار دلائل نامین شده.....	۵۲
نیابت قضائی.....	۵۲
انواع نیابت قضائی.....	۵۳
الف- نیابت قضائی داخلی.....	۵۳
ب- نیابت قضائی بین المللی.....	۵۳
الزامی بودن اعطای نیابت.....	۵۵
الزامی بودن انجام نیابت از جانب دادگاه	۵۷
مرجع الیه.....	۵۷
محل رسیدگی به ادله.....	۵۷
ترتیب رسیدگی به دلایل.....	۵۸
تقسیم ادله اثبات دعوی.....	۵۹

مقدمه.....	۱۱
فصل اول.....	۱۲
کلیات.....	۱۲
شناسائی ادله اثبات دعوی.....	۱۲
الف- ادله.....	۱۳
ب- اثبات.....	۱۵
ج- دعوی.....	۱۶
تفاوت ادله اثبات دعوی و ادله اثبات احکام	۱۷
ارتباط ادله اثبات دعوی با حقوق مدنی و آئین	۲۱
دادرسی.....	۲۱
قاعده منع تحصیل دلیل و حدود آن.....	۲۳
الف) مجاز شدن دادگاه در هر گونه تحقیق	۲۳
برای کشف واقع.....	۲۵
ب) گرایش به سمت تحصیل دلیل.....	۲۶
قوانین ادله اثبات دعوی و نظم عمومی.....	۲۷
تکلیف مدعی به ارائه دلیل.....	۲۸
تکلیف دادگاه به یافتن حکم قانون.....	۲۹
الف) موارد استناد به قانون خارجی.....	۳۰
ب) موارد استناد به قواعد و عادات مسلمه	۳۱
مذهب رسمی ایرانیان غیر شیعه.....	۳۱
ج) موارد استناد به عرف قراردادی.....	۳۲
شناسائی وضع و حالت عادی و طبیعی.....	۳۲
شناسائی وضع حادث و ثابت شده.....	۳۳
اصول عملیه جانشین ادله اثبات دعوی.....	۳۳
اصل استصحاب.....	۳۵
اصل برائت.....	۳۷
اصل تأخر حادث.....	۳۹
رعایت تشریفات به هنگام استفاده از دلائل.....	۴۱
قانون حاکم بر ادله اثبات دعوی.....	۴۱
سیستم دلائل معنوی و سیستم دلائل قانونی.....	۴۴
مرجع رسیدگی به دلایل.....	۴۶

۷۹	تصدیق یا تکذیب مفرله
۷۹	الف - تصدیق مفرله
۷۹	ب - تکذیب اقرار
۸۰	انواع اقرار
۸۰	اقرار صریح
۸۱	اقرار ضمنی
۸۱	اقرار کلی
۸۲	اقرار در جزء
۸۲	اقرار ابتدائی
۸۲	اقرار در پاسخ سوال
۸۳	اقرار ساده
۸۴	اقرار مفید
۸۵	اقرار مرکب
۸۵	اقرار شفاهی
۸۶	اقرار کتبی
۸۶	اقرار در دادگاه
۸۶	اقرار خارج از دادگاه
۸۷	انکار ناپذیری اقرار
۸۸	نجزیه ناپذیری اقرار
۸۹	موارد قابل تجزیه اقرار
۹۱	فصل سوم
۹۱	اسناد
۹۱	تعریف سند
۹۲	الف - نوشته بودن سند
۹۳	ب - قابلیت استناد سند
۹۵	سابقه تاریخی سند
۹۶	حاکمیت قانون محل تنظیم سند
۹۷	اصل و رونوشت سند
۹۸	تقسیم اسناد به رسمی و عادی
۱۰۱	تفاوت سند رسمی با سند عادی

۶۱	فصل دوم
۶۱	اقرار
۶۱	تعریف اقرار
۶۲	الف - اخبار
۶۲	ب - ارتباط با حق
۶۳	ج - نفع غیر
۶۳	د - زیان خود
۶۴	سابقه و اهمیت اقرار
۶۴	قالب و شکل اقرار
۶۵	ارکان اقرار
۶۵	شرایط اقرار کننده یا مقرر
۶۵	۱- شرط بلوغ
۶۷	۲- شرط عقل
۶۸	۳- عدم سفه
۶۸	۴- وجود قصد
۷۰	۵- اختیار
۷۰	۶- عدم ورشکستگی یا اعسار
۷۲	مفرله و شرایط آن
۷۲	الف: داشتن حق تملک
۷۳	ب: معلوم بودن مفرله
۷۵	مفریه و شرایط آن
۷۶	شرایط مفریه
۷۶	۱- امکان عقلی و عادی
۷۶	۲- عدم منع قانونی
۷۶	۳- معین و معلوم بودن
۷۷	اقرار به نسب
۷۷	شرایط اقرار به نسب
۷۷	۱- امکان تحقق نسب بر حسب عادت
۷۸	۲- امکان تحقق نسب بر حسب قانون
۷۸	۳- تصدیق مفرله (در اقرار به نسب)

اثبات بطلان مندرجات روی سند	۱۳۳
اعتبار تاریخ سند رسمی	۱۳۳
اصل محدودیت اعتبار سند به طرفین و قائم مقام آنها	۱۳۴
اعتبار اسناد نسبت به اشخاص ثالث	۱۳۵
۱- تاریخ سند رسمی	۱۳۶
۲- تمهید به نفع ثالث	۱۳۶
۳- اثر معاملات املاک ثبت شده	۱۳۶
۴- اعتبار سند نسبت به موصی له	۱۳۷
قدرت اجرایی سند رسمی	۱۳۸
سند عادی	۱۴۰
تعریف سند عادی	۱۴۰
انواع اسناد عادی	۱۴۱
۱- نامه های خصوصی	۱۴۱
۲- اسنادی که افراد تنظیم می کنند	۱۴۳
۳- اسنادی که مامور رسمی بدون رعایت مقررات تنظیم می کند	۱۴۴
۴- اسنادی که مامور رسمی خارج از حدود صلاحیت تنظیم می نماید	۱۴۵
۵- سند با گواهی امضاء دفتر اسناد رسمی	۱۴۵
۶- اسناد عادی با تشریفات قانونی	۱۴۶
وصیت نامه	۱۴۶
وصیت نامه سری	۱۴۸
وصیت نامه خود نوشت	۱۴۸
۱- تمام محتویات وصیت نامه به خط شخص موصی باشد	۱۴۹
۲- تاریخ کامل با حروف و به خط موصی را دارا باشد	۱۴۹
۳- امضاء موصی	۱۴۹

شرایط سند رسمی	۱۰۲
۱- دخالت مامور رسمی	۱۰۲
۲- صلاحیت مامور رسمی	۱۰۴
۳- رعایت ضوابط و تشریفات قانونی	۱۰۶
الف - عدم رعایت تشریفاتی که سند را از رسمیت می اندازد	۱۰۶
ب - تشریفاتی که عدم رعایت آنها سند را از رسمیت نمی اندازد	۱۰۸
ارزش محتویات سند رسمی	۱۰۹
ارزش مندرجات سند رسمی	۱۱۰
تفکیک اعلامیات مامور رسمی از دیگر مندرجات سند	۱۱۲
سند مالکیت	۱۱۴
المثنی سند مالکیت	۱۱۶
سند مالکیت جدید	۱۱۷
نتایج و آثار صدور سند مالکیت	۱۱۸
سند مالکیت معارض	۱۱۹
اسناد سجلی	۱۲۱
۱- تعریف اسناد سجلی	۱۲۱
۲- شناسنامه	۱۲۱
۳- دفاتر سجل احوال	۱۲۴
۴- سند ثبت تولد	۱۲۴
اطفال پیدا شده	۱۲۶
ضوابط اعلام تولد و ثبت رسمی آن	۱۲۶
ثبت ازدواج	۱۲۸
ثبت رسمی طلاق	۱۲۸
ثبت رسمی فوت	۱۲۸
آثار اسناد رسمی	۱۳۰
حدود اعتبار سند رسمی	۱۳۱
مندرجات روی سند	۱۳۲

الف - تکذیب سند و استرداد آن	۱۷۲
ب - تکذیب سند و استرداد آن یا ادامه دعوی	۱۷۲
ج - عدم حق استرداد سند	۱۷۲
د - عدم استرداد سند	۱۷۳
عدم ارائه دفاتر تجارنی از طرف بازرگان	۱۷۳
تردید و انکار نسبت به سند ابراز شده	۱۷۵
ادعای جعل نسبت به سند ابرازی	۱۷۶
رسیدگی به اتهام جعل	۱۷۷
جعل مادی و جعل معنوی	۱۷۸
موعد ادعای جعل	۱۸۰
تکلیف دادگاه در برابر ادعای جعل مسند	۱۸۰
ادعای جعل سند و تعیین جاعل	۱۸۱
۱- ادعای جعل بدون تعیین جاعل	۱۸۲
۲- ادعای جعل با تعیین جاعل	۱۸۲
۳- اثر تصمیم مراجع جزائی در مورد سند معمول	۱۸۴
تفاوت تکذیب (تردید و انکار) با ادعای جعل	۱۸۵
ترتیب رسیدگی به صحت یا جعلیت سند	۱۸۶
۱- تطبیق مفاد سند با اسناد و دلائل دیگر	۱۸۶
۲- تحقیق از گواهان	۱۸۶
۳- تطبیق سند مورد ایراد با اسناد اصیل	۱۸۷
۴- استنکاب از صاحب خط و امضاء	۱۸۷
۵- تکلیف دادگاه برای خواستن اساس تطبیق	۱۸۸
۶- استفاده از نظر کارشناس در تطبیق	۱۸۹
جریمه ادعای جعل و انکار	۱۸۹

دفاتر تجاری	۱۴۹
دفاتر معمول تاجر	۱۵۰
دفتر روزنامه	۱۵۱
دفتر کل	۱۵۱
دفتر دارائی	۱۵۲
تشریفات و ضوابط تهیه دفاتر تجارنی	۱۵۲
نجزیه ناپذیری دفاتر تاجر	۱۵۳
سندیت دفاتر تاجر علیه خودش	۱۵۳
سندیت دفاتر تجاری	۱۵۴
۱- ترتیب دفاتر بر طبق قانون تجارت	۱۵۴
۲- عدم ترتیب دفاتر بر طبق قانون تجارت	۱۵۵
مواردی که دفاتر تجارنی دلیل نیست:	۱۵۵
ترتیب ارائه دفاتر تجارنی	۱۵۶
برات	۱۵۷
سفته	۱۵۹
اختلاف برات و سفته	۱۶۰
چک	۱۶۰
تعریف و مشخصات چک	۱۶۲
صاحب وجه چک	۱۶۴
ترتیب ارائه و رسیدگی به اسناد در دادگاه	۱۶۶
ترتیب ارائه سند	۱۶۶
درخواست ارائه سند نزد طرف دعوی	۱۶۸
مطالبه اسناد از ادارات و شهرداریها	۱۶۹
طرق واکنش طرف در مقابل سند	۱۷۰
۱- تصدیق صریح یا ضمنی سند	۱۷۰
۲- اعتراض نسبت به مفاد سند	۱۷۱
۳- اعتراض به صحت و اصالت سند	۱۷۱
۴- اعتراض به صحت و اصالت مسند و استرداد آن	۱۷۲

فصل پنجم.....	۲۲۳	ترتیب رسیدگی به محاسبه و دفاتر.....	۱۹۰
امارات.....	۲۲۳	تعمین تکلیف سند متنازع فيه.....	۱۹۱
تعریف امارات.....	۲۲۳	امضاء سند.....	۱۹۱
انقسام اماره.....	۲۲۴	ترجمه اسناد.....	۱۹۲
الف - اماره قانونی.....	۲۲۴	فصل چهارم.....	۱۹۵
ب - اماره قضائی.....	۲۲۴	شهادت یا گواهی.....	۱۹۵
تفاوت اماره قانونی با اماره قضائی.....	۲۲۶	تعریف شهادت.....	۱۹۵
اماره نسبی و اماره مطلق.....	۲۲۸	مبانی قانونی شهادت.....	۱۹۷
تفاوت اماره با دیگر ادله.....	۲۲۹	شرایط شاهد.....	۲۰۱
برتری اماره قانونی با اماره قضائی.....	۲۳۰	۱- بلوغ.....	۲۰۱
فصل ششم.....	۲۳۳	۲- عقل.....	۲۰۲
سوگند.....	۲۳۳	۳- عدالت.....	۲۰۲
تعریف سوگند.....	۲۳۳	۴- ایمان.....	۲۰۳
سابقه سوگند.....	۲۳۴	۵- طهارت مولد.....	۲۰۴
مبانی قانونی سوگند.....	۲۳۷	۶- ذینفع نبودن.....	۲۰۴
انواع سوگند.....	۲۳۹	۷- متکدی نبودن.....	۲۰۵
الف - سوگند در عدم ارتکاب و یا عدم اقدام.....	۲۳۹	شرایط شهادت.....	۲۰۶
به امری در آینده.....	۲۳۹	الف - قطعی و یقینی بودن شهادت.....	۲۰۶
ب - سوگند قضائی فاطع دعوی.....	۲۴۱	ب - تطبیق شهادت با دعوی.....	۲۰۶
ج - سوگند قضائی استظهاری.....	۲۴۱	ج - توافق شهادت شهود در معنی.....	۲۰۷
قسم نفی العلم.....	۲۴۲	شهادت بر شهادت.....	۲۰۷
مقایسه سه نوع سوگند.....	۲۴۲	رجوع از شهادت.....	۲۰۸
شرایط یادکننده سوگند.....	۲۴۳	ارزش شهادت.....	۲۰۸
وکالت در قسم.....	۲۴۴	تشخیص ارزش شهادت.....	۲۰۹
توثیقات و تشریفات اتیان سوگند.....	۲۴۵	قرار استماع شهادت.....	۲۱۱
۱- استناد به سوگند.....	۲۴۵	جرح گواه و موارد آن.....	۲۱۲
۲- قرار اتیان سوگند.....	۲۴۵	مفورات احضار گواه.....	۲۱۳
۳- دعوت برای سوگند.....	۲۴۵	چگونگی اداء شهادت.....	۲۱۵
۴- نیابت در اتیان سوگند.....	۲۴۶	استماع شهادت خارج از دادگاه.....	۲۱۸
۵- صیغه سوگند.....	۲۴۶	شهادت و مسئله رازداری.....	۲۲۰

۲۶۲	۱- قرار رجوع به کارشناس
۲۶۳	۲- انتخاب کارشناس
۲۶۴	الف - کارشناس رسمی
۲۶۴	ب - کارشناس غیررسمی
۲۶۵	۳- اعلام به کارشناس
۲۶۵	۴- اجرای قرار کارشناسی
۲۶۶	۵- اعلام نظر کارشناس
۲۶۷	اقدامات بعد از اعلام نظر کارشناس
۲۶۹	دستمزد کارشناس
۲۷۱	مروری بر مقررات مربوط به کارشناسان
۲۷۱	کانون کارشناسان
۲۷۶	فصل دهم
۲۷۶	علم قاضی
۲۷۶	۱- شناسایی علم قاضی

۲۴۶	۶- بیان سوگند
۲۴۶	۷- سوگند غیرمسلمان
۲۴۷	۸- محل سوگند بیمار
۲۴۷	۹- مهلت برای سوگند
۲۴۷	۱۰- تغلیظ سوگند
۲۴۷	۱۱- صدور حکم
۲۴۷	۱۲- حدود تاثیر سوگند
۲۴۸	۱۳- موضوع سوگند
۲۴۸	۱۴- سوگند در صورت تعدد اطراف
۲۴۸	دعوی
۲۴۸	تکول سوگند
۲۴۹	ارتباط سوگند با سایر ادله
۲۵۰	آثار قسم
۲۵۰	الف - قاطع بودن قسم
۲۵۱	ب - تاثیر قسم نسبت به طرفین دعوی و قائم مقام آنها
۲۵۱	ج - مجازات قسم دروغ
۲۵۲	فصل هفتم
۲۵۲	تحقیق محلی
۲۵۲	تعریف تحقیق محلی
۲۵۳	ترتیب استفاده از تحقیق محلی
۲۵۵	فصل هشتم
۲۵۵	معاینه محل
۲۵۵	تعریف معاینه محل
۲۵۵	قرار معاینه محل
۲۵۶	ترتیب اجرای قرار
۲۵۹	فصل نهم
۲۵۹	کارشناسی
۲۵۹	شناخت کارشناسی
۲۶۰	موارد ارجاع به کارشناسی

مقدمه

در مباحث مربوط به قوه قضائیه آنجا که گفتگو از دادگاه و دادسرا، از طرح دعوی و دفاع، از رسیدگی و تصمیم قضائی در بین است، دلیل نقش محوری دارد. دادسرا پس از اعلام جرم به دنبال تحصیل دلیل است، دادگاه کیفری فقط به اتکاء دلیل می تواند کسی را محکوم کند. کار اصلی دادگاه حقوقی رسیدگی به دلائل اصحاب دعوی است. حرکت حق در مسیر اثبات، با پشتیبانی و حمایت دلیل است. دادگاه حقی را بدون دلیل نمی تواند بشناسد. انتظار جامعه این است، که حق و عدالت از طریق دلیل، احراز و معرفی شود. یا این ترتیب باید ادله را از هر حیث شناخت و چگونگی استفاده از آن را مشخص ساخت.

سالها قبل، ادله اثبات دعوی را، از دید رسیدگی حقوقی، در جلد دوم آئین دادرسی مدنی، مورد بحث قرار دادیم و هنگامی که کتاب کلیات و مبانی حقوق، در دست تدوین قرار داشت، بخش آخری آن را به نحو اختصار به ادله اثبات دعوی از نظر حقوق مدنی اختصاص دادیم. اما تدریس اخیر چند دوره ادله اثبات دعوی به صورت درسی مستقل ایجاب نمود که مجموعه توضیحات و مباحث مربوط به ادله اثبات دعوی را که در گذشته داشته با عناوین جدید در یک جلد کتاب حقوقی خاص با همین عنوان قرار داده شود، مخصوصاً تغییراتی که در وضع بعضی از دلایل مثل شهادت و سوگند (با اصلاح قانون مدنی در سال ۶۱) داده شد، تنظیم این جلد را ضرورت بخشید. اما این تغییرات حالت آزمایشی و موقت داشت، و میبایست انتظار تصویب قطعی راه، پس از دوران آزمایش داشته باشیم.

با این که مدت اجرای موقت و آزمایشی پایان یافته بود تصویب قطعی چند سال به طول انجامید و حق این بود که با این تاخیر موارد مبهم و نارسای مربوط به ادله اثبات دعوی هم برطرف گردد. اما چنین نشد. در مقایسه سند با شهادت، بدون توجه به وضع اجتماع از قدرت سند کاسته شده است.

براساس سوابق اسلامی و فقهی، شهادت و سرگند اهمیت و ارزش گذشته خود را باز یافته اند مع الوصف شرایط شاهد و شهادت قابل پذیرش در وضعی است که بندرت ممکن است حکمی منحصرأ با اتکای به شهادت، صادر شود و توسل به سوگند هم، با معیار و ضابطه ای که در ماده اصلاحی ۱۳۳۵ قانون مدنی مصوب آبان ۱۳۷۰ آمده مقدور است و به ندرت از آن استفاده می شود.

علم قاضی در قانون تعریف نشده و غالب مواردی که عنوان علم قاضی به آن می دهند در حدود ظن است نه علم، کمال مطلوب کار قضاء آن است که دادرس از طریق دلائل و قرائن و امارات به موضوع اختلاف علم حاصل نماید. اما اگر به مرحله علم نرسید باز هم مکلف به اتخاذ تصمیم است و براساس دلائلی که در قانون پیش بینی شده و ظن او را باعث می شوند باید اقدام نماید. اساساً دادگاه نمی تواند بعد از طرح دعوی و داشتن صلاحیت از رسیدگی امتناع نماید حتی اگر دلیلی ابراز نشود و اماراتی وجود نداشته باشد، دادگاه به اتکای اصول عملیه که در موارد شک و تردید کار سازند، اقدام می نماید ولو اینکه از حالت شک خارج نشده باشد. اصل ۱۶۶ قانون اساسی مقرر داشته: «احکام دادگاهها باید مستدل و مستند به مواد قانون و اصولی باشد که براساس آن حکم صادر شده است» مستدل بودن حکم دادگاه یعنی دلیل را مبنای کار قرار دادن. دادگاه از یک طرف باید به طور کامل بی طرف باشد و در این قسمت تفاوتی بین امور کیفری و حقوقی نیست. رفتار قاضی جزائی و حقوقی هر دو باید به نحوی جلوه نماید که بی طرفی و بی نظری آنان کاملاً محسوس باشد و تنها دلائل اثبات دعوی جهت تصمیم گیری را به سود یکی و به زیان دیگری سوق دهد.

در رسیدگی به دلائل، در ارزش یابی دلائل، در تحقیق و معاینه برای کشف واقع نیز باید

وضع دادرس دادگاه آنچنان باشد که در اجرای حق و عدالت و کشف واقع و حل و فصل دعوی گام می نهد و هیچیک از اصحاب دعوی خارج از دلائل ابراز شده و حکمی که قانون در قضیه دارد نقشی در پرونده ندارد. چنین روندی می تواند دادرسی را اطمینان بخش سازد. در این کتاب ابتدا کلیاتی در مورد دلائل اثبات دعوی خواهیم داشت و سپس یک یک ادله را از جهت ارکان، مشخصات، ارزشیابی و ترتیب ارائه و استفاده در دادرسی مطالعه می نمائیم با امید به اینکه ادله اثبات دعوی همواره جایگاه اصلی خود را در مراحل دادرسی و در نظر اصحاب دعوی داشته باشند. و دادگاهها بتوانند با اتکای به دلائل محکم با وجدانی آسوده اتخاذ تصمیم نمایند.

تهران - آذر ۱۳۷۰

دکتر مدنی